

kakva određena povijesna činjenica, nikakav pojedini historijski predmet. Prema svojim interesima možemo postaviti bilo koji broj različitih pitanja koja se odnose na to razdoblje i u skladu s njima morat ćemo davati različite odgovore i konstruirati različite modele povezanih događaja. A to je ono što historičari čine u različita vremena budući da ih zanimaju različita pitanja. Ali kao što samo postavljeno pitanje – iz beskonačne različitosti društvenih događaja koje možemo naći u bilo kojem danom vremenu i mjestu – izdvaja određeni skup povezanih događaja koji može biti označen kao povijesna činjenica, dakako da iskustvo kako ljudi daju različite odgovore na različita pitanja ne dokazuje da oni imaju različite poglede na istu povijesnu činjenicu. Na drugoj strani, svakako da nema nikakva razloga zašto bi historičari u različita vremena – posjedujući iste informacije – odgovarali na ista pitanja različito. U svakom slučaju, samo bi to opravdavalo tezu o neizbježivoj relativnosti historijskog znanja.

To spominjem zato što je taj historijski relativizam tipični proizvod takozvanog "historicizma" koji je zapravo proizvod pogreške da se znanstvene predrasude primjenjuju na povijesne pojave – proizvod vjerovanja da su nam društvene pojave bilo kada dane poput činjenica prirode. One su nam dostupne samo zato što možemo razumjeti što nam drugi ljudi kažu a mogu se shvatiti samo interpretiranjem namjera i planova drugih ljudi. One nisu fizičke činjenice, već su elementi iz kojih ih reproduciramo uvijek poznate kategorije naše vlastite svijesti. Kada više ne bismo mogli interpretirati ono što znamo o drugim ljudima po analogiji s vlastitom svijesću, historija bi prestala biti ljudskom historijom; onda bi se morala kretati u čisto biheviorističkim terminima, poput historije koju bismo mogli pisati o nekom mravinjaku ili historije koju bi neki promatrač s Marsa mogao napisati o ljudskoj rasi.

Ako vam ovaj prikaz onoga što društvene znanosti doista čine izgleda poput opisa svijeta postavljenog naglavce, u kojem je svaka stvar na krivome mjestu, molim vas da se sjetite kako se ove discipline bave svijetom na koji iz svoje pozicije nužno gledamo na različit način od onoga kojim gledamo na svijet prirode. Da se okoristim zgodnom metaforom: dok na svijet prirode gledamo izvana, na svijet društva gledamo iznutra; dok, ukoliko se radi o prirodi, imamo koncepte koji se bave činjenicama i moraju biti prilagođeni činjenicama, u svijetu društva barem su neki od najpoznatijih koncepata građa od koje je taj svijet i sačinjen. Baš kao što je postojanje zajedničke strukture misli uvjet mogućnosti međusobnog komuniciranja, uvjet vašeg razumijevanja onoga što ja kažem, ono je također osnova s koje svi interpretiramo takve komplicirane društvene strukture kakve nalazimo u ekonomskom životu ili pravu, u jezicima i u običajima.

IV. UPOTREBA ZNANJA U DRUŠTVU*

1

Koji problem želimo riješiti kada pokušavamo konstruirati racionalan ekonomski poredak? Pod izvjesnim poznatim pretpostavkama odgovor je dosta jednostavan. Ako imamo sve relevantne informacije, ako možemo poći od danog sustava preferencija, te ako raspoložemo potpunim poznavanjem raspoloživih sredstava, problem koji preostaje čisto je logički. To jest, odgovor na pitanje o najboljoj upotrebi raspoloživih sredstava impliciran je našim pretpostavkama. Uvjeti koje mora zadovoljiti rješenje ovog problema optimuma u potpunosti su razrađeni a najbolje se mogu izraziti u matematičkom obliku. Posve skraćeno, oni glase: marginalne stope supstitucije, između bilo koje dvije robe ili faktora, moraju biti jednake u svim svojim različitim upotrebama.

Naglasio bih da to nikako nije ekonomski problem s kojim se društvo suočujuje. A ekonomski račun koji smo razvili da bismo riješili ovaj logički problem, iako važan korak spram rješenja ekonomskog problema društva, još ne osigurava konačan odgovor. Razlog tome je taj da "podaci" od kojih polazi ekonomski račun za cijelo društvo nikada nisu i nikada ne mogu biti "dani" pojedinačnoj pameti koja bi iz njih mogla izvesti odgovarajuće implikacije.

Osebujni karakter problema racionalnog ekonomskog poretka točno je određen činjenicom da poznavanje okolnosti, koje moramo koristiti, nikada ne postoji u koncentriranom ili integriranom obliku već samo u obliku raspršenih djelića nepotpunog i često protuslovnog znanja što ga posjeduju svi razdvojeni pojedinci. Ekonomski problem društva tako nije tek problem kako alocirati "dane" resurse – ako se pod "danim" misli ono što je dano pojedinoj svijesti koja svjesno rješava problem postavljen tim "podacima". On je, zapravo, problem kako osigurati najbolju upotrebu resursa poznatih bilo kojem od članova društva, za ciljeve čiju relativnu važnost poznaju samo ti pojedinci. Ili, kratko rečeno, to je problem korištenja znanja koje nikome nije dano u svome totalitetu.

* Pretiskano iz *American Economic Review*, XXXV, No. 4 (September 1945), pp. 519-30.

Bojim se da je taj karakter fundamentalnog problema bio više zamračen nego rasvijetljen mnogim od skorašnjih usavršavanja ekonomske teorije, osobito mnogim upotrebama matematike. Iako je problem kojim se prije svega želim baviti u ovome tekstu problem racionalne ekonomske organizacije, kako budem napredovao morat ću uvijek iznova ukazivati na njegovu usku povezanost sa stanovitim metodologijskim pitanjima. Mnoge od poanti koje želim izvesti doista su zaključci spram kojih su konvergirali različiti putovi rezoniranja. Ali, kako sada vidim te probleme, to nije nimalo slučajno. Izgleda mi da mnogi od tekućih sporova koji se tiču ekonomske teorije i ekonomske politike imaju zajednički korijen u krivom shvaćanju prirode ekonomskog problema društva. To krivo shvaćanje možemo zahvaliti pogrešnom prenošenju na društvene pojave navika razmišljanja razvijenih u bavljenju fenomenima prirode.

2

U običnom jeziku riječju "planiranje" označavamo kompleks međusobno povezanih odluka o alokaciji svojih raspoloživih resursa. Sva ekonomska aktivnost u tom je smislu planiranje; a u bilo kojem društvu u kojem surađuje mnogo ljudi, i tko god planirao, to će planiranje biti u nekoj mjeri zasnovano na znanju koje, prvo, nije dano planeru već nekome drugome, a planeru treba biti nekako preneseno. Promjenljivi načini kojima je ljudima prenijeto znanje na kom zasnivaju svoje planove, ključni su problem za bilo koju teoriju koja tumači ekonomski proces. A problem najboljeg načina korištenja znanja koje je prvotno raspršeno među ljudima jest barem jedan od glavnih problema ekonomske politike – ili konstruiranja efikasnog ekonomskog sustava.

Odgovor na to pitanje usko je povezan s onim drugim koje se ovdje postavlja, s pitanjem na kome je da planira. Oko tog se pitanja fokusira sav prijevor o "ekonomskom planiranju". Nije prijeporno treba li planirati ili ne. Spor je u tome treba li planirati centralno, preko jedne vlasti za cijeli ekonomski sustav, ili planiranje treba podijeliti među mnoge pojedince. Planiranje u specifičnom smislu u kome se termin koristi u suvremenoj kontroverzi nužno znači centralno planiranje – upravljanje cijelim ekonomskim sustavom prema jedinstvenom planu. Konkurencija, na drugoj strani, znači decentralizirano planiranje mnogih razdvojenih osoba. Na pola puta između toga dvoga jest delegiranje planiranja organiziranim industrijama, ili drugim riječima, monopolima – što malo njih voli vidjeti.

Koji će od ovih sistema biti efikasniji, ovisi uglavnom o tome pod kojim od njih možemo očekivati da će se potpunije koristiti postojeće znanje. Što dalje ovisi o tome imamo li više izgleda da uspijemo u stavljanju na raspolaganje nekoj pojedinoj središnjoj vlasti svega znanja koje bi trebalo koristiti

ali koje je prvotno raspršeno među mnogo različitih pojedinaca, ili je uspjeh izgledniji u prenošenju pojedincima takvih dodatnih znanja kakva trebaju da bi ih osposobila da svoje planove povežu s planovima drugih.

3

Smjesta će biti očito da će u vezi s tim situacija biti različita kada je riječ o različitim vrstama znanja. Odgovor na naše pitanje uvelike će ovisiti o relativnoj važnosti različitih vrsta znanja: onih kojima vjerojatnije raspolažu posebni pojedinci i onih za koja bismo više vjerovali da ćemo ih naći u neke vlasti sastavljene od prikladno izabranih stručnjaka. Ako se danas tako rašireno drži da će ova potonja biti u boljoj poziciji, to je zato što jedna vrsta znanja, naime znanstveno znanje, zauzima tako prominentno mjesto u predodžbama javnosti da smo skloni zaboraviti kako to nije jedina vrsta relevantnog znanja. Moglo bi se dopustiti da bi, kada je riječ o znanstvenom znanju, skup prikladno izabranih stručnjaka mogao biti u najboljoj poziciji da raspolaže svim najboljim dostupnim znanjem – iako je to tek prebacivanje poteškoće na problem odabira stručnjaka. Želio bih istaknuti da, čak ako pretpostavimo da je taj problem lako rješiv, on je tek mali dio širega problema.

Danas je skoro hereza sugerirati da znanstveno znanje nije suma svega znanja. Ali, malo razmišljanja će pokazati da svakako postoji skup vrlo važnog ali neorganiziranog znanja koje se ne može nazivati znanstvenim u smislu znanja općenitih pravila. To je znanje posebnih okolnosti vremena i mjesta. S tim znanjem praktički svaki pojedinac ima neku prednost pred svima ostalima jer posjeduje jedinstvene informacije koje se mogu korisno upotrijebiti. Ali od njih može biti koristi samo ako su odluke koje o njima ovise prepuštene njemu, ili se donose uz njegovu aktivnu suradnju. Treba se samo sjetiti koliko smo morali naučiti u bilo kojem zanimanju nakon što smo završili teoretsko obrazovanje, kako veliki dio svoga radnoga života provodimo učeći posebne poslove, te kako su važan dio svakoga životnog poziva poznavanje ljudi, lokalnih uvjeta i osobitih okolnosti. Znati da neki stroj nije potpuno iskorišten i potpuno ga zaposliti, znati kako bolje primijeniti nečiju vještinu, ili imati na pameti neki robni višak na koji se može osloniti za vrijeme prekida isporuka dobavljača, društveno je jednako korisno kao i poznavanje boljih alternativnih tehnika. Brodski prijevoznik koji zarađuje za život koristeći inače prazne ili polupopunjene ture trampera, ili zemljišni posrednik čije je svo znanje skoro isključivo poznavanje trenutačnih prigoda, ili *arbitrageur* koji zarađuje na lokalnim razlikama robnih cijena – svi oni obavljaju eminentno korisne poslove zasnovane specijalnim poznavanjem trenutačnih tekućih prilika koje drugima nisu poznate.

Čudno je da se na tu vrstu znanja danas općenito gleda s nekim prijezom i da se o bilo kome tko takvim znanjem zadobije prednost pred nekim bolje opremljenim teorijskim ili tehničkim znanjem misli da se ponio skoro nečuvano. Okoristiti se boljim poznavanjem mogućnosti komunikacija ili transporta katkad se smatra skoro nečasnim, iako je isto toliko važno da društvo najbolje iskoristi takve svoje mogućnosti koliko i mogućnosti najnovijih znanstvenih otkrića. Ta predrasuda je u znatnoj mjeri utjecala na stav spram trgovine općenito, u usporedbi sa stavom spram proizvodnje. Čak i ekonomisti, koji se smatraju konačno imunima na grube materijalističke pogreške prošlosti, stalno čine istu pogrešku kada se radi o djelatnostima usmjerenim na stjecanje takvih praktičnih znanja – očito zato što je u njihovoj shemi stanja stvari sve takvo znanje pretpostavljeno kao "dano". Čini se da je danas uobičajena predodžba kako se samo po sebi razumije da bi sve takvo znanje trebalo biti svakome lako dohvaljivo i na raspolaganju, a prigovor o iracionalnosti uperen protiv postojećeg ekonomskog poretka često se temelji na činjenici da ono nije baš tako dostupno. To gledanje zanemaruje činjenicu da je metoda kojom bi takvo znanje moglo biti učinjeno široko raspoloživim – upravo onaj glavni problem na koji moramo naći odgovor.

4

Ako je danas u modi minimizirati važnost poznavanja posebnih okolnosti vremena i mjesta, to je usko povezano sa smanjenom važnosti koja se pridaje promjeni kao takvoj. Doista, malo je točaka u kojima se pretpostavke koje (obično tek prešutno) učine "planeri" tako jako razlikuju od pretpostavki njihovih protivnika kao kada je riječ o značaju i učestalosti promjena koje čine nužnim temeljita korigiranja proizvodnih planova. Dakako, kada bi se detaljni gospodarski planovi mogli unaprijed stvarati za dulja razdoblja i kada bi ih se moglo čvrsto držati tako da ne bi bile potrebne nikakve daljnje važnije ekonomske odluke, zadaća izvođenja sveobuhvatnih planova gospodarenja svom privrednom aktivnosti ne bi bila tako strahovita.

Možda bi vrijedilo naglasiti da se ekonomski problemi postavljaju uvijek i samo kao posljedice promjene. Tako dugo dok se stvari nastavljaju događati kao prije, ili barem u skladu s prethodnim očekivanjima, ne postavljaju se novi problemi koji bi zahtijevali odlučivanje, ne javlja se potreba za oblikovanjem novoga plana. Vjerovanje da su promjene, ili barem prilagodbe od dana do dana, u moderna vremena postale manje važnima – implicira tvrdnju da su manje važnima postali i ekonomski problemi. To vjerovanje u opadajuću važnost promjene, stoga, obično zastupaju isti ljudi koji obrazlažu da je važnost ekonomskih konsideracija potisnuta u pozadinu zbog rastuće važnosti tehnološkog znanja.

Je li istina da su, s razrađenim aparatom moderne proizvodnje, ekonomske odluke potrebne samo na duga razdoblja, kada treba podići novu tvornicu ili uvesti novi proces? Je li istina da, kada je novi pogon jednom sagrađen, sve što preostaje više je ili manje mehanički određeno karakterom pogona, pa će se malo toga mijenjati u prilagođavanju uvijek promjenljivim okolnostima trenutka?

Koliko mi je poznato, takvo široko prihvaćeno mišljenje nije nastalo iz praktičnog iskustva poslovnog čovjeka. U konkurentskoj industriji u svakom slučaju – a samo takva industrija može poslužiti kao test – zadaća zadržavanja troškova da ne rastu zahtijeva stalnu borbu, koja uzima veliki dio energije menadžera. Koliko će neefikasni menadžer lako protratiti prednosti koje temelje profitabilnost, te da je moguće na osnovi iste tehničke opremljenosti proizvoditi s vrlo različitim troškovima, to spada u opća mjesta poslovnog iskustva koje baš ne izgleda poznato studijama ekonomista. Sama snaga stalno izražavane želje proizvođača i inženjera da rade nesputani obzirima novčanih troškova, rječito svjedoči o stupnju prodora tih ideja u njihov dnevni posao.

Jedan razlog zašto su ekonomisti sve više skloni zaboravljati na stalne male promjene koje tvore cjelinu slike privrede, vjerojatno leži u njihovoj rastućoj zaokupljenosti statističkim agregatima koji pokazuju mnogo veću stabilnost od pojedinačnih poslovnih kretanja. Razlozi relativne stabilnosti agregatnih veličina nikako se ne mogu pripisivati "zakonu velikih brojeva" ili međusobnoj kompenzaciji prosjeka promjena. Broj elemenata s kojima moramo poslovati nije dovoljno velik da bi takve sile slučaja proizvele stabilnost. Neprekinuti tijek dobara i usluga održava se stalnim svjesnim prilagodbama, novim odredbama koje se svaki dan određuju u svjetlu okolnosti koje jučer nisu bile poznate jer je B uskočio istoga časa kada A nešto nije uspio isporučiti. Čak i veliki i visoko mehanizirani pogon uspijeva se održati dobrim dijelom zahvaljujući okolini na koju se može osloniti u slučaju svih vrsta neočekivanih potreba: npr. kada mu treba crijep za njegov krov, papir za uredne ili tome slično, i tisuću i jedna vrsta potrebne opreme u čijem pribavljanju on ne može biti organizacijski samodovoljan a planovi djelovanja pogona sve to traže kao lako dostupno na tržištu.

Možda bih na ovom mjestu trebao također spomenuti činjenicu da je vrsta znanja na koju sam mislio, znanje kakvo po svojoj prirodi ne može ući u statistike i prema tome ne može biti preneseno nikakvoj centralnoj vlasti u statističkom obliku. Do statističkih podataka koje bi centralna vlast morala koristiti moralo bi se dolaziti baš grupirajući ugrubo, apstrahirajući od manjih razlika među stvarima, poput resursa jedne vrste, jedinica koje se razlikuju u pogledu lokacije, kvalitete i drugih posebnosti, na način koji bi mogao biti vrlo značajan za specifičnu odluku. Iz toga slijedi da centralno planiranje temeljeno na statističkim informacijama po svojoj prirodi ne može izravno vo-

diti računa o onim okolnostima vremena i mjesta, te da će centralni planer morati naći ovaj ili onaj način da odluke koje o njima ovise prepusti "čovjeku na licu mjesta".

5

Ako se možemo složiti da se ekonomski problem društva uglavnom tiče brzog prilagođavanja promjenama posebnih okolnosti vremena i mjesta, izgledalo bi da iz toga slijedi kako se konačne odluke moraju prepustiti ljudima kojima su te okolnosti bliske, koji izravno saznavaju o relevantnim promjenama i o resursima neposredno raspoloživim da bi se na promjene odgovorilo. Ne možemo očekivati da bi se taj problem mogao rješavati tako da se sve to znanje najprije komunicira do centralne uprave, koja bi, nakon što usvoji sve znanje, izdavala svoje naredbe. Moramo ga rješavati nekim oblikom decentralizacije. Ali, time smo odgovorili samo na dio svoga problema. Trebamo decentralizaciju jer jedino tako možemo osigurati da će poznavanje posebnih okolnosti vremena i mjesta biti promptno iskorišteno. Ali "čovjek na licu mjesta" ne može odlučivati jedino na osnovi svoga ograničenog, iako neposrednog, poznavanja činjenica svoga bliskog okruženja. Još uvijek preostaje problem kako do njega iskomunicirati onakve daljnje informacije kakve on treba da bi uklopio svoje odluke u cijeli obrazac promjena šireg ekonomskog sustava.

Koliko mu znanja treba da bi to uspješno činio? Koji su od događaja što se zbivaju iza horizonta njegova neposrednog znanja relevantni za njegove neposredne odluke, i koliko on o njima mora znati?

Teško da išta od onoga što se događa bilo gdje u svijetu ne bi moglo imati utjecaja na odluke koje mora donositi. Ali on ne mora znati za te događaje kao takve, niti za sve njihove efekte. Njemu nije važno *zašto* se u nekom trenutku traži više vijaka jedne veličine nego drugih, *zašto* je lakše nabaviti papirnate vrećice nego platnene, ili *zašto* je kvalificirani rad ili neki posebni strojni alat u nekom času teže dostupan. Sve što je za njega značajno jest *koliko* je to postalo *više ili manje* teško namaknuti u usporedbi s drugim stvarima koje ga zanimaju, ili koliko se više ili manje traže alternativne stvari koje on proizvodi ili rabi. Tiče ga se uvijek pitanje relativne važnosti posebnih stvari, a uzroci koji mijenjaju njihovu relativnu važnost ne zanimaju ga dalje od njihovih posljedica na konkretne poslove u njegovoj vlastitoj okolini.

Upravo je to sveza u kojoj nam ono što nazivamo "ekonomskim računom" (ili Čistom Logikom Izboru), barem po analogiji, pomaže vidjeti kako se taj problem može riješiti sustavom cijena. Čak ni ona pojedinačna svijest koja ima jedinstvenu kontrolu i sve podatke za neki mali samodovoljni ekonomski sustav, ne bi držala na pameti sve relacije između ciljeva i sredstava

na koje bi možda ti događaji mogli djelovati – iako će svaki put morati izvršiti neku malu prilagodbu u alokaciji resursa. Doista je velik doprinos Čiste Logike Izboru što je konkluzivno demonstrirala da bi čak i takva jedinstvena svijest mogla rješavati tu vrstu problema samo tako da konstruira i stalno rabi stopu ekvivalencije (ili "vrijednosti" ili "marginalne stope supstitucije"), to jest tako da uz svaku vrstu rijetkih resursa veže numerički indeks koji se ne može izvesti ni iz jednog svojstva te posebne stvari, nego reflektira ili je u njemu kondenziran značaj te stvari za cijelu strukturu sredstva-ciljevi. Pri svakoj maloj promjeni trebat će razmotriti samo te kvantitativne indikatore (ili "vrijednosti") u kojima su koncentrirane sve relevantne informacije; a prilagođavajući te kvantitete jednu po jednu, može se prikladno preurediti vlastite dispozicije a da se ne mora rješavati cijela slagalica *ab initio*, odnosno bez potrebe da se ona na bilo kojem stupnju pregledava u svojoj razgranatosti.

U osnovi, u sustavu u kome je poznavanje relevantnih činjenica raspršeno među mnogo ljudi, cijene mogu djelovati tako da koordiniraju odvojena djelovanja različitih ljudi na isti način na koji subjektivne vrijednosti pomažu pojedincu da koordinira dijelove svoga plana. Vrijedi na tren zamisliti vrlo jednostavan i općepoznat slučaj djelovanja cjenovnog sustava, da bi se vidjelo što on točno postiže. Pretpostavimo da se negdje u svijetu pojavio novi način upotrebe neke sirovine, recimo, kositra, ili da je eliminiran jedan izvor njegove ponude. Za našu svrhu nije važno – a znakovito je da je to nevažno – koji je od ta dva uzroka učinio kositar rjeđim. Sve što potrošači kositra trebaju znati jest da je nešto kositra što su ga dosad običavali trošiti sada profitabilnije koristiti drugdje i da, konzekventno, moraju s njim ekonomizirati. Za veliku većinu njih čak nema potrebe da znaju gdje se pojavila hitnija potreba, ili u korist kojih drugih potreba sami moraju prištedjeti ponudu. Ako samo neki među njima izravno znaju za novu potražnju i resurse usmjere prema njoj, te ako ljudi koji su svjesni tako stvorene nove praznine sa svoje strane popune tu prazninu iz drugih izvora, učinak će se naglo raširiti diljem cijelog ekonomskog sustava i utjecati ne samo na sve upotrebe kositra već i na upotrebe njegovih supstituta i supstituta tih supstituta, na ponudu svih stvari proizvedenih od kositra i njihovih supstituta, i tako dalje; i sve to a da velika većina onih koji su sudjelovali u stvaranju tih supstitucija neće ništa ni slutiti o izvornom uzroku tih promjena. Cjelina djeluje kao jedno tržište, ne zato što bilo koji od njezinih pripadnika ima pregled nad svim zbivanjima, već zato što se njihova ograničena pregledna polja dostatno preklapaju tako da je preko mnogih posrednika informacija izkomunicirana do svih njih. I sama činjenica da postoji jedna cijena za bilo koju robu – ili da su zapravo lokalne cijene povezane na način određen troškovima prijevoza, itd. – nosi sobom rješenje do kojeg je (to je tek konceptijski moguće) mogla doći jedna

jedina svijest koja bi imala sve informacije koje su zapravo raspršene među sve ljude uključene u proces.

6

Na cjenovni sustav moramo gledati kao na takav mehanizam za prenošenje informacija, ako želimo razumjeti njegovu stvarnu funkciju – funkciju koju on dakako obavlja utoliko nesavršenije ukoliko su cijene rigidnije. (Čak i kada navedene cijene postanu sasvim rigidne, ipak će snage koje bi djelovale kroz promjene cijena i nadalje u znatnoj mjeri djelovati kroz promjene u drugim elementima razmjene.) Najznačajnija činjenica u svezi s tim sustavom jest ekonomija znanja s kojim on djeluje, ili: koliko malo pojedinačni sudionik treba znati kako bi mogao djelovati na pravi način. U skraćenom obliku, nekom vrstom simbola, prenose se samo bitne informacije i prenose se samo onima kojih se tiču. Više je od metafore ako cjenovni sustav opišemo kao vrstu mašinerije za registriranje promjene, ili kao sustav telekomunikacija koji osposobljuje pojedinačne proizvođače da motre na samo malo pokazatelja, kao što inženjer može motriti kazaljke samo nekih brojila – kako bi svoja djelovanja uskladili s promjenama o kojima mogu nikada i ne saznati više od onoga što se odražava u kretanjima cijena.

Dakako, ova usklađivanja vjerojatno nikada nisu "savršena" u smislu u kojem ih ekonomist zamišlja u svojoj ravnotežnoj analizi. Ali bojim se da su nas naše teorijske navike pristupanja problemu s pretpostavkom skoro svačijeg više ili manje savršenog znanja učinile donekle slijepim za pravu funkciju cjenovnog mehanizma, te da nas navode na primjenu krivo usmjerenih standarda u prosuđivanju njegove efikasnosti. Pravo je čudo da su – u slučaju poput ovog s rijetkošću jedne sirovine, bez ijedne izdane naredbe, s manje od desetak ljudi kojima je bio poznat uzrok – deseci tisuća ljudi, čiji identitet ne bi mogao biti utvrđen niti istraživanjem koje bi trajalo mjesecima, bili navedeni da više štede na sirovini ili njezinu proizvodu; to jest da djeluju u ispravnome smjeru. To je čudo dovoljno veliko čak i onda ako u svijetu koji se stalno mijenja svi neće pogoditi smjer tako savršeno da bi njihove profitne stope bile uvijek zadržane na jednoj te istoj ili "normalnoj" razini.

Namjerno sam rabio "čudo" kao riječ kojom ću šokirati čitatelja i trgnuti ga iz samozadovoljstva s kojim često rad ovoga mehanizma uzimamo kao samorazumljiv. Uvjeran sam da bi – kada bi on bio rezultat svjesnog ljudskog projekta, i kada bi ljudi rukovodeni promjenama cijena razumjeli da njihove odluke imaju značaj koji daleko prelazi njihov neposredni cilj – taj mehanizam bio proglašen jednim od najvećih trijumfa ljudskoga uma. Njegova je dvostruka nesreća da nije proizvod ljudskog projekta i da ljudi čije postupke vodi obično ne znaju kako su bili navedeni postupiti onako kako su postupili.

Ali oni koji bučno zagovaraju "svjesno upravljanje" – i koji ne mogu vjerovati da bi išta što što se razvilo bez prethodnog projekta (i čak bez razumijevanja) moglo riješiti probleme koje nismo sposobni riješiti svjesno – trebaju se sjetiti da problem i jest upravo u tome: kako protegnuti domet našega korištenja resursa preko dohvata kontrole bilo čije svijesti; i, prema tome: kako se riješiti potrebe svjesne kontrole i kako osigurati poticaje koji će navesti pojedince da čine ono što je potrebno a da im nitko ne mora govoriti što da čine.

Problem s kojim se ovdje susrećemo ni na koji način nije svojstven jedino ekonomiji već se javlja u svezi s gotovo svim socijalnim fenomenima, jezikom i većinom kulturnog naslijeđa, te čini stvarno središnji teorijski problem sve društvene znanosti. Kako je Alfred Whitehead kazao u jednoj drugoj svezi, "Duboko je pogrešan truizam, što je zapisano u svim bilježnicama i koji ponavljaju ugledni ljudi u svojim govorima, da bismo trebali kultivirati naviku razmišljanja o onome što činimo. Stvar stoji sasvim obratno. Civilizacija napreduje šireći broj važnih operacija koje možemo izvoditi ne razmišljajući o njima." Na socijalnom je polju to od dubokoga značaja. Stalno rabimo formule, simbole i pravila čije značenje ne razumijemo i kroz čiju si uporabu pribavljamo ispomoć znanja koje osobno nemamo. Te prakse i institucije razvili smo gradeći na navikama i institucijama koje su se pokazale uspješnima na svojim vlastitim područjima i koje su tako postale temeljem civilizacije što smo je izgradili.

Cjenovni je sustav upravo jedna od takvih formacija kojima se čovjek naučio služiti (iako je još uvijek jako daleko od toga da je naučio koristiti ga na najbolji način) nakon što se o nj spotaknuo a da ga nije razumio. Kroza nj su postali mogućima ne samo podjela rada već također i koordinirano korištenje resursa temeljeno na jednako podijeljenom znanju. Ljudi koji se vole rugati svakoj sugestiji da bi tome moglo biti tako, obično iskrivljuju taj argument insinuirajući kako se njime tvrdi da je nekim čudom spontano izrasla upravo vrsta sustava kakva najbolje priliči modernoj civilizaciji. Posve je obrnuto: čovjek je bio sposoban razviti podjelu rada na kojoj se temelji naša civilizacija zato što se dogodilo da se spotakne o metodu koja ju je učinila mogućom. Da mu se to nije dogodilo, mogao je razviti neki drugi, potpuno različit tip civilizacije, nešto poput termitske "države", ili neki potpuno nezamisliv tip. Sve što o tome možemo kazati jest da još nitko nije uspio u projektiranju alternativnog sustava u kojem bi mogle biti sačuvane stanovite crte postojećega koje su drage čak i onima koji se na nj najsilovitije obaraju – poput, osobito, stupnja do kojeg pojedinac može birati svoje zanimanje i u skladu s time slobodno koristiti svoje vlastito znanje i umijeće.

Mnogostruka je sreća da se prijepor oko neophodnosti cjenovnog sustava za svaki racionalni račun u kompleksnom društvu više ne vodi u potpunosti između tabora s različitim političkim svjetonazorima. Teza koju zastupamo, da bez cjenovnog sustava ne bismo mogli očuvati društvo temeljeno na tako raširenoj podjeli rada, bila je dočekana urlikom poruge kada ju je von Mises iznio po prvi put prije dvadeset i pet godina. Poteškoće koje neke još uvijek sprječavaju da je prihvate, danas više nisu uglavnom političke, pa to pridonosi ozračju koje mnogo više pogoduje razumnoj raspravi. Kada vidimo da Lav Trocki razlaže kako je "vođenje ekonomskih računa nezamislivo bez tržišnih relacija"; kada profesor Oscar Lange obećava profesoru von Misesu spomenik u mramornim dvoranama budućega Centralnog Planskog Komiteta; te kada profesor Abba P. Lerner iznova otkriva Adama Smitha i naglašava da se suštinska korist od cjenovnog sustava sastoji u navođenju pojedinca da, u potrazi za vlastitim interesom, čini ono što je u općem interesu – razlike se doista više ne mogu pripisivati političkim predrasudama. Preostalo neslaganje proizlazi iz čisto intelektualnih i osobito iz metodologijskih razlika.

Jedna nedavna izjava Josepha Schumpetera u njegovu **Kapitalizmu, socijalizmu i demokraciji**, jasno ilustrira jednu od metodologijskih razlika kakve imam na pameti. Njezin je autor nadasve istaknut među ekonomistima koji ekonomskim pojavama pristupaju u svjetlu stanovitog ogranka pozitivizma. Po njemu se ti fenomeni javljaju kao objektivno dane količine roba koje se izravno srazuju jedna s drugom; bezmalo, izgledalo bi, bez ikakve intervencije ljudske svijesti. Samo time mogu objasniti (za mene zapanjujuću) izjavu koja slijedi. Profesor Schumpeter argumentira da, za teoretičara, u odsutnosti tržišta proizvodnih faktora, mogućnost racionalnog računa slijedi "iz elementarne propozicije da potrošači procjenjujući ('potražujući') potrošna dobra *ipso facto* također procjenjuju sredstva proizvodnje koja ulaze u proizvodnju tih dobara."¹

Doslovno uzeta, ta je izjava naprosto neistinita. Potrošači ništa takvo ne čine. Ono što profesor Schumpeter *ipso facto* vjerojatno misli jest da je vred-

novanje proizvodnih faktora implicirano u vrednovanju potrošnih dobara, ili da iz njega proizlazi. Ali to također nije točno. Implikacija je logički odnos koji može biti smisleno postavljen s propozicijama istodobno prezentnim jednoj te istoj svijesti. Očito je, ipak, da vrijednosti proizvodnih faktora ne ovise samo o vrednovanju potrošnih dobara već također i o uvjetima ponude različitih faktora proizvodnje. Samo za svijest kojoj bi sve te činjenice bile simultano poznate, odgovor bi nužno slijedio iz činjenica koje su joj dane. Praktični problem, ipak, postavlja se upravo zato što te činjenice nisu nikada tako dane pojedinačnoj svijesti; i zato što je, u konzekvenciji, nužno da se pri rješavanju problema koristi znanje koje je raspršeno među mnogo ljudi.

Tako problem ni na koji način nije riješen ako možemo pokazati da bi sve činjenice, kada bi bile poznate pojedinačnoj svijesti (kako hipotetski držimo da su dane ekonomistu koji ih razmatra), uvjetovale jedinstveno rješenje; umjesto toga moramo pokazati kako se rješenje stvara interakcijama ljudi od kojih svak posjeduje djelomično znanje. Držati da je sve znanje dano pojedinoj svijesti na isti način na koji držimo da nam je dano kao ekonomistima koji ga tumače, značilo bi zaobići problem i zanemariti sve što je važno i značajno u realnome svijetu.

Kada ekonomist ranga profesora Schumpetera tako pada u klopku koju neopreznima postavlja višeznačnost termina "podatak", to bi se teško moglo tumačiti kao jednostavna pogreška. Prije će biti da je nešto fundamentalno pogrešno u pristupu koji po navici zanemaruje jedan suštinski dio fenomena s kojim se moramo suočavati: neizbježivu nesavršenost čovjekova znanja i konzekventnu nužnost procesa u kojem se znanje stalno prenosi i stječe. Svaki pristup koji, poput pristupa dobrog dijela matematske ekonomije s njezinim simultanim jednadžbama, zapravo polazi od pretpostavke da *znanje* ljudi odgovara *činjenicama* objektivne stvarnosti, sustavno ispušta upravo ono što bismo po svojoj glavnoj zadaći zapravo trebali objasniti. Daleko od toga da bih poricao kako u našem sustavu ravnotežna analiza ima korisnu funkciju. Ali kada se pokaže da ona zavodi neke od naših vodećih mislilaca tako da vjeruju da situacija kako je ona opisuje ima izravnu relevantnost za rješavanje praktičkih problema, zadnji je čas da zapamtimo kako se ona uopće ne bavi društvenim procesom, te da ne predstavlja više od korisna uvoda u istraživanje glavnoga problema.

¹ *Capitalism, Socialism, and Democracy* (New York: Harper & Bros., 1942.), p. 175. Profesor Schumpeter je, kako vjerujem, također i autor mita da su Pareto i Barone "riješili" problem socijalističkog računa. Oni, i mnogi drugi, zapravo su postavili uvjete koje bi racionalna alokacija resursa morala zadovoljiti, te su istaknuli da su ti uvjeti u biti jednaki uvjetima ravnoteže na konkurentskom tržištu. To je nešto sasvim različito od pokazivanja kako bi se alokacija resursa koja bi zadovoljavala te uvjete mogla naći u praksi. Sam Pareto (od koga je Barone uzeo praktički sve što ima reći), daleko od pretendiranja da je riješio praktički problem, zapravo izrijekom odriče da on može biti riješen bez pomoći tržišta. Vidi njegov *Manuel d'économie politique pure* (2. izd., 1927.), pp. 233-34. Relevantno mjesto je navedeno u engleskom prijevodu na početku moga članka *Socijalistički račun: Konkurentsko rješenje*, u *Economica*, VIII, No. 26 (nova serija, 1940.), 125; pretiskano niže kao VIII poglavlje.